

Menšinové stereotypy. Obraz Čechov a Slovákov v prácach maďarských autorov zo Slovenska v medzivojnovom období

ATTILA SIMON

Kľúčové slová: stereotypy, menšina, Československo, Maďari, Slováci, Česi

Slovensko bolo v období medzivojnovnej Československej republiky etnicky pestrú krajinou a táto pestrosť sa vďaka jej demokratickému ovzdušiu mohla plne rozvíjať. Slováci, Maďari, Nemci, Židia, Rómovia tu žili počas storočí odkázaní jeden na druhého. K tejto mnohfarebnosti sa začiatkom roku 1919 pridružila nová farba – Česi. Etnické bohatstvo však nemuselo bezpodmienečne znamenať aj multikulturalitu v dnešnom zmysle slova, veď obyvateľstvo Slovenska, ktoré v prevažnej väčšine žilo na dedinách, bolo podstatne menej mobilné ako je dnes, a tak sa najčastejšie kontaktovalo len s príslušníkmi vlastného národa. Výnimku tvorilo snáď len obyvateľstvo miest, najmä dvoch veľkomiest Bratislavy a Košíc, kde sa multikulturalita naplnila reálnym obsahom.¹

Súčasnú južnú časť Slovenska, ktoré bolo v tom čase z väčšej časti obývané Maďarmi a ktoré aj slovenská verejná mienka pokladala za maďarský región, nebolo multikultúrnou oblasťou. Veľká časť dedín bola čisto maďarská alebo obývaná z väčšej časti Maďarmi, kde prisťahovaní Slováci a Česi (väčšinou usadlíci alebo štátni zamestnanci) žili v dosť izolovaných komunitách, ktoré neboli príliš schopné zviditeľniť sa. V mestách tohto regiónu síce štatistiky vykazovali skokovitý nárast počtu československého obyvateľstva, ale určujúcim elementom naďalej zostávali Maďari a obe komunity – pôvodné väčšinou maďarské obyvateľstvo a česko-slovenskí prisťahovalci – si pre seba vytvorili paralelné svety.²

Za týchto okolností príslušníci maďarskej komunity na Slovensku disponovali len malým množstvom informácií o Čechoch a Slovákoch, a aj tie boli v značnej miere poznamenané rôznymi stereotypmi a predsudkami. Výnimku tvorila snáď len inteligencia, ktorá – pre chýbajúce inštitúcie vyššieho vzdelávania v maďarskom jazyku – získala diplom na univerzitách

¹ Vykreslenie etnickej pestrosti v Bratislave pozri v publikácii: SALNER, Peter (eds.). *Taká bola Bratislava*. Bratislava : Veda, 2001.

² Príklady paralelného budovania komunit pozri vo vynikajúcich prácach Eleny Mannovej, napr.: MANNOVÁ, Elena. Elitné spolky v Bratislave v 19. a 20. storočí. In SALNER, Peter – BEŇUŠKOVÁ, Zuzana (ed.). *Diferenciácia mestského spoločenstva v každodennom živote*. Bratislava : Ústav etnológie SAV, 1999, s. 52-69; MANNOVÁ, Elena. Konštrukcia menšinovej identity v mestskom prostredí. (Maďari v Komárne a v Lučenci 1918 – 1938.) In SALNER, Peter – LUTHER, Daniel (eds.). *Etnicita a mesto*. Bratislava : Ústav etnológie SAV, 2001, s. 113.

v Bratislave, Prahe a v Brne, a tu sa samozrejme dostala do každodenného kontaktu so študentmi, učiteľmi a obyvateľmi, patriacimi k väčšinovému národu.

V štúdiu sa pokúsím dať odpoveď na otázku, ako videli Čechov a Slovákov, teda majoritnú spoločnosť, príslušníci maďarskej inteligencie, ktorí síce pochádzali prevažne z dedinského a malomestského maďarského prostredia, ale ktorí sa ako dospelí socializovali v Bratislave a Prahe. Nejde však o reprezentatívny obraz a ani o výsledky dlhodobejšieho výskumu, ale o závery, vyvedené z niekoľkých zásadných literárnych prác maďarskej elity žijúcej na Slovensku. Myslím si však, že aj takto získaný obraz prezrádza veľa a môže prispieť k výskumu dobových interetnických vzťahov. Ako pramene som využil práce siedmich maďarských autorov zo Slovenska: Rezső Peéryho, Lajosa Jócsika, Pála Szvatkóa, Endre Kovácsa, Sándora Vájloka, Istvána Borsodyho a Lujzy Esterházy.

Menované osoby tvoria z viacerých uhlov pohľadu veľmi heterogénnu skupinu, nachádza sa v nej aristokratka (Lujza Esterházy), dobre situovaný meštiansky syn (Rezső Pééry), ale aj dedičan, ktorý sa už vzdialil sedliackemu spôsobu života (Sándor Vájlok). Väčšina z nich má ale meštiansky pôvod, a tak nie je náhoda, že len dvaja z nich sa narodili v neskoršom juhoslovenskom regióne, kde prevládalo maďarské obyvateľstvo žijúce v dedinách (Jócsik v Nových Zámkoch a Vájlok v Diakovciach). Z ostatných sa štyria narodili na jazykovej hranici alebo na sever od nej (Bratislavčan Peéry, Szvatkó z Trnovej pri Žiline, Prešovčan Borsody a Esterházy z Veľkého Zálužia) a jeden mimo územia neskoršieho Slovenska (Endre Kovács v maďarskej obci Paks, potom od svojich troch rokov býval v Bratislave). Z jedného hľadiska, a to bude zásadné – vekovo – tvoria dosť homogénnu skupinu. V podstate ide o príslušníkov druhej generácie Maďarov zo Slovenska, ktorí sa na rozdiel od svojich rodičov už nesocializovali v období existencie historického Uhorska a už z neho nepreberali impulzy, ale narodili sa zhruba v prvých rokoch 20. storočia (najstaršia z nich, Lujza Esterházy, sa narodila roku 1899, najmladší István Borsody 1913), takže roky univerzitného (niektorí aj stredoškolského) štúdia prežili v Československu, a v tejto krajine aj dospievali. Táto generácia, na rozdiel od generácie svojich otcov, sa prirodzene pohybovala v československej realite a dokázala oceniť výdobytky československej demokracie. Oproti starším, ktorí snívali o svete pred Trianonom, oni sa dívali na dualistické Uhorsko – čo dokazuje aj nižšie citovaný úryvok od Rezső Peéryho³ – značne kriticky: *„Ani napriek zásadnej dobromyseľnosti a veľkorysosti maďarského liberalizmu nemôžeme zachraňovať násilnú národnostnú politiku starého Uhorska, ktorá najmä od konca storočia už nevedela organicky začleniť národnosti do mechanizmu moderného maďarského národného štátu v takej miere a úrovni práva, aké im prislúchali.“*⁴ Samozrejme, to

³ Rezső Peéry (1910 Bratislava – 1977 Stuttgart) – publicista, stredoškolský profesor. Univerzitné štúdiá absolvoval v Bratislave, Prahe a Paríži. Spočiatku bol jednou z vedúcich osobností ľavicového hnutia Sarló (Kosák), jeho neskoršia publicistika sa však rodila v ideách meštianstva. Počas druhej svetovej vojny bol jedným z ideových vodcov na Slovensku žijúcich Maďarov, ktorí odmietli fašizmus. Roku 1946 sa odsťahoval do Maďarska, po porážke revolúcie v roku 1956 odišiel do emigrácie do Nemecka.

⁴ PEÉRY, Rezső. Utószó két szlovenszkói évtizedhez (1918 – 1938). In PEÉRY, Rezső. *A végzet bábjátéka avagy Peremmagyarok az idő sodrában*. Pozsony : Kalligram, 1994, s. 165.

ešte neznamenal odmietnutie revízie trianonských hraníc. Práve naopak, časom sa stále viac presviedčali o tom, že maďarská menšina je v dlhodobej perspektíve v pomeroch strednej Európy, aj pri veľkorysej československej národnostnej politike, odsúdená na izoláciu od materského národa a na rozplynutie sa vo väčšinovom národe. Preto boli zástancami nenásilnej revízie hraníc, založenej na dohode so susednými národmi.

Hoci som mal pôvodne v úmysle skúmať stereotypy o príslušníkoch majoritnej spoločnosti, musel som vziať do úvahy, že Maďari žijúci na Slovensku si vytvorili pomerne rozdielny obraz o Čechoch a o Slovákoch. Akceptujúc tento fakt budem v tejto štúdií osobitne skúmať obrazy týkajúce sa oboch národov a na záver sa pokúsím urobiť porovnávacie zhrnutie.

Obraz Čechov v dielach maďarských autorov

Maďarsko – české vzťahy pred rokom 1918 nemožno vôbec označiť za intenzívne, tieto dva národy vedeli jeden o druhom len málo. Táto neinformovanosť zároveň znamenala, že vzťah oboch národov nebol zaťažený predsudkami z predchádzajúcich období. Obraz Čechov sa teda z veľkej časti vytváral na základe zážitkov, ktoré maďarská inteligencia získala po roku 1918. Išlo najmä o dva smery, ktoré si navzájom protirečili a pôsobili odstredivo: prvý bol založený na tom, že maďarská verejná mienka, čiastočne aj vďaka cieľavedomej propagande Budapešti, pokladala „český imperializmus“ za príčinu obsadenia „Felvidék“-u a jeho odtrhnutia od Maďarska, čo negatívne ovplyvňovalo jej obraz vytvorený o Čechoch. Na druhej strane však mladá maďarská inteligencia zo Slovenska zažila svoje prvé intelektuálne dobrodružstvá práve v kruhu Čechov, v Prahe, v Brne alebo trebárs na bratislavských univerzitách, ovládaných českými profesormi, čo zase malo priaznivý vplyv na utváranie názorov na Čechov.

Česi ako kolonialisti

Prvý zážitok Maďarov, ktorí sa po prvej svetovej vojne ocitli v Československu, bolo stretnutie s Čechmi v prvých dňoch roku 1919, keď legionári obsadili okolie Dunaja a Ipľa. A hoci obsadenie teritória – odhliadnuc od niekoľkých málo výnimiek – malo pokojný priebeh, konflikty, ktoré vypukli na začiatku roka 1919 medzi štátnou mocou a maďarským obyvateľstvom (februárový generálny štrajk, paľba do ľudí v Bratislave, Košiciach a Želiezovciach, ktoré mali vyše desiatky obetí, vyhlásenie vojenskej diktatúry), vytvorili u miestnych Maďarov obraz Čechov ako okupantov. Obzvlášť to platí pre legionárov. Rezső Peéry, ktorý bol v čase vzniku Československa ešte študentom, takto písal o svojich pocitoch: „*Ked' som bol gymnazistom, nielenže som rešpektoval Čechov, ale som sa ich aj bál. V mojich nervoch prežívala spomienka: paľba, ktorú vo februári 1919 na mňa a na môjho o päť rokov staršieho priateľa Gustu Szélényiho spustil legionár oblečený do talianskej uniformy na bratislavských Širokých schodoch*“.⁵ Ak sa aj strach rýchlo pominul, odcudzenie zostávalo, a ani to nie je náhodné, že legionári stelesňovali všetko zlo, čo si maďarský človek vo vzťahu k Čechom myslel (odlišné zvyky legionárov

⁵ PEÉRY 1994, s. 179.

prítom nevyvolávali pozitívne pocity ani v niektorých vrstvách slovenského obyvateľstva). V očiach radového Maďari boli oni tí bezbožníci, ktorí zbúrali katolícke pomníky, tí šovinistickí barbari, ktorí zborili sochu Márie Terézie alebo milenáry pomník na Zobore, oni boli tí, ktorí nedodržiavali obvyklé zásady budovania vzťahov.⁶

Legionári, ktorým nebolo cudzie ani násilie, sebavedomý český úradník, ktorý vytlačil maďarského občana z miesta v štátnej správe, zabezpečujúceho živobytie, to bol obraz, ktorý sa utvoril v maďarskej verejnej mienke o Čechoch – kolonizátoroch. Tých, ktorí – podľa maďarskej mienky – budujú z „Felvidéku“ českú kolóniu. Lajos Jócsik,⁷ ktorý prirovnal územné rozšírenie českého štátu k maďarskému predtrianonskému budovaniu ríše (nezabúdajme, že veľká časť Čechov chápala Československo ako rozšírenie historického českého štátu v nových hraniciach, a nie ako nový spoločný štát Čechov a Slovákov⁸), veľmi trefne poznamenal, že kým ideové pozadie maďarského kolonializmu tvorilo Maďarsko s 30 miliónmi obyvateľov, o ktorom snívval Jenő Rákosi,⁹ u Čechov bol programovým vodcom Tomáš Baťa.

Nie je náhodou, že u maďarských spisovateľov zo Slovenska bola moc chápaná vždy ako česká, nikdy nie československá alebo slovenská. Tak napríklad novozámocký rodák Lajos Jócsik komentoval udalosť z roku 1931, keď polícia zhabala práve dokončené zápisnice z kongresu hnutia Sarló (Kosák) tak, že prišli „na českom policajnom aute“ a zhabali text prednášky, ktorá odsudzovala „český kolonializmus“.¹⁰ Je pravdepodobné, že nielen budapeštianske vplyvy, ale aj vlastné skúsenosti živil v týchto mladých ľuďoch obraz českého človeka ako kolonialistu. Endre Kovács,¹¹ ktorý svoje dospelé roky prežíval v medzivojnovom období v Bratislave a voči československému štátu neprechovával žiadne nepriateľské pocity, vo svojich spomienkach píše: „Čerstvo usadený [český] úradník bol v podstate kolonistom, nehovoril ani jazykom toho národa, do ktorého prišiel. Je pravdou, že česká inteligencia bez výnimky ovládala nemčinu,

⁶ K pomníkom na verejných priestranstvách a ich búraníu pozri: LIPTÁK, Lubomír. Rošády na piedestáloch. Pomníky politických zmien a politické zmeny pomníkov. In *OS – Fórum občianskej spoločnosti*, 1998, roč. 2, č. 11.

⁷ Lajos Jócsik (1910, Nové Zámky – 1980, Budapešť) – sociológ a publicista. Štúdium práva absolvoval v Bratislave a Brne. Bol jedným z vedúcich predstaviteľov hnutia Sarló (Kosák). V rokoch 1937 – 1938 bol redaktorom maďarského vysielania rozhlasu v Prahe. Po viedenskej arbitráži žil v Maďarsku. Po roku 1945 bol istý čas vedúcim Maďarského presídľovacieho vládneho komisariátu, ktorý riadil československo – maďarskú výmenu obyvateľstva. Po prevrate v roku 1948 sa stal politicky neželanou osobou a bol vytesnený z politického i verejného života.

⁸ K otázke čechoslovakizmu pozri: JOHN, Miloslav. *Čechoslovakizmus a ČSR 1914 – 1938*. Beroun : Baroko & Fox, 1994; PEKNÍK, Miroslav (ed.). *Pohľady na slovenskú politiku. Geopolitika – Slovenské národné rady – Čechoslovakizmus*. Bratislava : Veda, 2000.

⁹ Jenő Rákosi (1841 – 1929) – maďarský spisovateľ, publicista, bol zástancom maďarizácie Uhorska. Po roku 1920 patril medzi hlavných ideológov maďarského revizionizmu.

¹⁰ JÓCSIK, Lajos. *Iskola a magyarságra. Egy nemzedék élete húsz éves kisebbségben*. Budapest : Nyugat, b. r., s. 97.

¹¹ Kovács Endre (1911 Paks – 1985 Budapešť) – literárny historik a historik. Na Univerzite Komenského získal učiteľský diplom v odbore maďarčina – filozofia. Medzičasom bol prispievateľom do rôznych časopisov a rozhlasu, v rokoch 1937 – 1938 učil na miestnom gymnáziu. Po prvej viedenskej arbitráži sa z Bratislavy presťahoval do Nových Zámkov. Od roku 1945 žil v Budapešti. Do roku 1948 bol pracovníkom Východoeurópskeho vedeckého ústavu, potom bol až do odchodu do dôchodku pracovníkom Historického ústavu Maďarskej akadémie vied. Roku 1955 ho vyznamenali cenou Lajosa Kossutha, v Poľsku získal ocenenie Polonia Restituta.

*rozumela slovenčine, ale za žiadnu cenu by nebola vyslovila ani jedno slovo po slovensky“.*¹² Svoju myšlienku potom doplnil, a vlastne aj podoprel, nasledovne: „*Sebavedomý český element nesplynul s pôvodným obyvateľstvom, nezaujímal ho myšlienky kultúrneho transferu, ale vytvoril si svoju uzavretú komunitu. Svoj dom so záhradou pokladal za svoj hrad, chodil len do spoločnosti Čechov, nakupoval len v českých obchodoch, s Maďarom alebo Nemcom udržiaval len úradné styky.*“¹³

Česi ako európski občania

Vyššie opísaný, nie príliš lichotivý obraz, však dokázali vyvážiť iné skúsenosti príslušníkov mladej maďarskej inteligencie, predovšetkým ich zážitky z univerzitných rokov. Pre človeka, zaradeného do intelektuálneho prostredia, znamenali univerzitné štúdiá rozhodujúcu skúsenosť. Prevažná väčšina nami skúmaných autorov získala svoj diplom v Prahe, alebo aspoň navštevovala pražskú univerzitu (s výnimkou Endre Kovácsa a Vájloka).

Praha, ktorá nielen že znamenala v porovnaní s južným Slovenskom veľký skok, ale ustála aj porovnanie s Budapešťou, prinášala zážitky a skúsenosti na celý život. A to nielen pre vnútorný univerzitný život, ale najmä pre – v porovnaní s maďarským – otvorenejší, viac občiansky svet, ktorý Praha reprezentovala a ktorý bol na svetelné roky vzdialený od toho úzkeho, provinciálneho južného Slovenska, odkiaľ títo mladí prichádzali. Týchto mladých univerzitných študentov (podobne ako maďarských vojakov, slúžiacich v českých kasárňach) očarilo slobodnejšie, voľnejšie správanie sa českej mládeže a ochota českých „holek“ k zoznamovaniu sa. Už spomínaný Peéry videl vo svojich univerzitných rovesníkoch ľudí, ktorí sa „*rezolútne rozišli s rodičovskou autoritou a konzervativizmom, radostne sa otvorili pre svet a ľudí, s prirodzeným pokojom sa dožadovali športu a lásky, oslobodili sa a málo sa starali o budúcnosť*“.¹⁴ Z tejto charakteristiky samozrejme cítiť, že toto všetko mu chýbalo v jeho krajanoch. Skutočný veľký zážitok však znamenalo ich stretnutie s českou inteligenciou, s jej prácami, ktoré boli o to zaujímavejšie, že českú kultúru mimovoľne porovnávali s maďarskou, a tým odrazu videli rozdiely i podobnosti. Pál Szvatkó,¹⁵ ktorý patril k najlepším zo Slovenska pochádzajúcim maďarským publicistom svojej doby, to videl tak, že Česi a Maďari reprezentujú dve pôvodné formy, oba národy sú kultúrnymi národmi a čerpajú z rovnakých koreňov, ale pod tlakom okolností sa rozvíjali každý

¹² KOVÁCS, Endre. *Korszakváltás*. Budapest : Magvető Könyvkiadó, 1981, s. 98.

¹³ Tamže.

¹⁴ PEÉRY 1994, s. 177.

¹⁵ Pál Szvatkó (1901 Trnovec pri Žiline – 1959 Mníchov) – novinár a spisovateľ. Vyrastal v Trnave, po skončení gymnázia navštevoval univerzity v Budapešti, Prahe a v Paríži. V 30. a 40. rokoch bol spolupracovníkom rôznych časopisov s občianskym zameraním. V roku 1937 začal pod názvom *Új szellem (Nový duch)* vydávať časopis na vysokej úrovni, ktorým chcel založiť jednotný front duchovného života Maďarov na Slovensku. Po prvej viedenskej arbitráži sa usadil v Budapešti. Keď nemecká armáda obsadila Maďarsko, pre otvorené sympatie voči Angličku a demokratický postoj bol zatknutý a odvečený do koncentračného tábora v Mauthausene. Po návrate bol spolupracovníkom Maďarského rozhlasu. Po porážke revolúcie v roku 1956 odišiel do Nemecka, kde až do svojej smrti pôsobil ako spolupracovník Slobodnej Európy.

iným smerom. A práve tento rozdielny výsledok robí ťažkým zblížovanie oboch národov.¹⁶ V protiklade so Srbmi a Rumunmi, ktorých kvantitu pokladal Szvatkó za ich silnú stránku, si v prípade Čechov a Maďarov všímali najmä kvalitu a takmer všetkých z nich očaril Masaryk, Peroutka, Rádl, resp. mentalita časopisu *Přítomnost*. Peéry píše priamo o tom, akou prekvapujúcou silou vplýval na maďarskú mládež Jan Hus, Jan Ámos Komenský, Josef Palacký, Bedřich Smetana, Antonín Dvořák a ich odkaz. Avšak rovnako ako Szvatkó, aj on cítil rozdiely medzi oboma kultúrami, ktorých prejav videl najmä v tom, že český duch bol oveľa univerzálnejší a otvorenejší, než myslenie Maďarov, vtesnaných medzi Karpaty.¹⁷

Vo všeobecnosti na skúmaných autorov silne vplýval občiansky charakter českej spoločnosti, respektíve to, že v mentalite českých občanov, na rozdiel od Maďarov, chýbajú prvky prevzaté od šľachty, že obsahuje oveľa viac plebejských prvkov. Preto vnímali českú spoločnosť ako zásadne demokratickejšiu: „Český lid sa od dávnych čias, odkedy to bolo nevyhnutné, cíti ako jedna rodina, nevidí rozdiel medzi pojмами 'bratr' a 'bratr' či [pokrvný] brat a brat. V ich radoch sa vyvinul istý typ patriarchálnej demokracie, akýsi pocit solidarity hneď na počiatkovej čiare... Vo zvykoch početného českého malomeštiactva neexistujú rozdiely: od ministerského radcu po posledného ševca majú rovnaký štýl, rodina rada žije v kuchyni, čel'ad' sa pokladá za príslušníkov rodiny a po obede si sadá k stolu panstva hrať mariáš – v maďarských pomeroch je niečo také nepredstaviteľné“ – píše Szvatkó.¹⁸

V tejto súvislosti mali teda dobrú mienku o malom českom človeku, ktorého stelesňoval úradník, aj za tých okolností, že reprezentoval kolonizátorskú krajinu. Podľa Endre Kovácsa je totiž český úradník „drobný človek, ktorý je presný, svedomitý, usilovný, húževnatý, pridržia sa reality, s ktorým maďarský človek nemá konflikty a ktorý sa humánnymi krokmi snaží presvedčiť Maďara, že žije v lepších podmienkach, ako by žil v horthyovskom Maďarsku“.¹⁹

Prirodzene, české zmýšľanie bolo pre maďarského človeka, ktorý vnímal historickú minulosť ako mimoriadne dôležitý prvok vytvárajúci identitu, nezvyčajné a cudzie.

V Jócsikových očiach sa Česi objavujú priam ako národ bez histórie, ktorý nemá takmer nijaké väzby k svojej minulosti (a ak má, tak len k predbielohorskému obdobiu), a ako ukazuje aj ich hymna, viažu sa ku krajine, nie k udalostiam, ktoré sa tam odohrali.²⁰

Slováci v prácach maďarských intelektuálov

¹⁶ SZVATKÓ, Pál. Csehek és magyarok. In SZVATKÓ, Pál. *A változás élme nye. Válogatott írá sok*. Pozsony : Kalligram Könyvkiadó, 1994, s. 227.

¹⁷ PEÉRY 1994, s. 171.

¹⁸ SZVATKÓ Csehek és magyarok 1994, s. 225.

¹⁹ KOVÁCS 1981, s. 100.

²⁰ JÓCSIK b.r., s. 140-141. Odlišný charakter českej a maďarskej hymny si všimlo okrem Jócsika aj viacero iných maďarských intelektuálov a všetci prekvapene konštatovali, že sa v nej neobjavujú ani veľké momenty, ani veľké osobnosti českého národa.

Susedstvo Slovákov a Maďarov, resp. ich spolužitie malo stáročnú tradíciu, takže po vzniku Československa nezačínali vzájomné vzťahy od nuly a skúsenosti pred Trianonom sa dostatočne spolupodieľali na vzťahu oboch národov. Pred rokom 1918 bol tento vzťah charakterizovaný prirodzeným spôsobom koexistencie a kooperácie. Dôvody spolupráce boli v prvom rade hospodárskeho charakteru (obchod, sezónne práce, putovní remeselníci), pričom nadviazanie kontaktov značne uľahčoval spoločný štát, rovnaké náboženstvo a podobný životný štýl. V dôsledku špecifického vývoja slovenskej spoločnosti, resp. jej okýptenosti (slovenská šľachta sa pomadžarčila a aj mešťanstvo praktizovalo mimikri) a najmä v dôsledku zväčša ostrej jazykovej hranice sa medzi Maďarmi vytvoril o Slovákoch obraz, ktorý čerpal najmä zo svojských prejavov ľudových vrstiev: videl ich ako potulných drotárov, hrnčiarov, predavačov bryndze, pltníkov a sezónnych robotníkov, ktorí hľadali prácu v južných oblastiach Uhorska. Výsledkom bol stereotyp mierneho, jednoduchého, ale pracovitého a s prírodou v symbióze žijúceho „tót“-a, teda Slováka. V tomto obraze nebol určujúcim obraz nepriateľa (o to menej, že Slovákov nepokladali za rovnocenných partnerov či súperov), oveľa viac bolo cítiť akési podceňovanie, ktoré vychádzalo z nepochopenia, že nepriaznivé pomery Slovákov nie sú dané od prírody, ale do veľkej miery ich formuje pretrvávajúca politika uhorských vlád.

Štátny prevrat roku 1918/19 vytvoril v tomto smere úplne novú situáciu, keď etnické pomery sa začali rýchlo meniť, na druhej strane sa zmenil aj spoločenský status Slovákov. Oproti obdobiu pred rokom 1918 sa Slováci objavili v hojnom počte (ako usadlíci, vojaci, úradníci, obchodníci, intelektuáli) v oblastiach, kde dovtedy žili väčšinou len Maďari, pričom Slovák už nemusel byť len pltník alebo drotár, ale úradník, žandár, náčelník železničnej stanice či vedúci okresného úradu. Novým prvkom bolo tiež, že pre maďarského človeka Slovák často nepredstavoval súkromnú osobu, ale reprezentanta štátnej moci, a tak aj voči nemu vytvorený názor sa musel z týchto dôvodov modifikovať.

Zmenenú situáciu dobre charakterizuje článok, ktorý sa v septembri 1919 objavil v časopise *Komáromi Lapok*. Autor si nostalgicky spomína na slovenský svet starého Komárna, keď sa v meste len tak hmýrili slovenskí („tót“) pltníci, ktorí splavovali po Váhu drevo z Liptova. Predstavuje ich s veľkou sympatiou, ako statočných, miernych ľudí, ktorých prítomnosť bola súčasťou obrazu mesta a „nerušila harmóniu tunajšieho maďarského života“.²¹ Voči tomuto starému svetu stojí v protiklade nový slovenský („tót“) svet, ktorý však autor už nepredstavuje, len narážkami naznačuje, že ten mu už ani zd'aleka nie je sympatický. Príčinou toho je, že tento svet už Komárnu „nadiktovala moc“. Tento komárňanský príklad je dobrou ilustráciou skutočnosti, že po roku 1918 sa nezmenili len hranice, ale aj vzťahy medzi etnikami, čo malo vplyv aj na to, ako sa navzájom videli Maďari a Slováci, v našom prípade, ako videla Slovákov mladá

²¹ Tót világ Komáromban. In *Komáromi Lapok*, 20. 2. 1919, roč. 39, s. 2.

maďarská inteligencia.

Skúmaných autorov okrem iného zamestnávala aj otázka, ako ovplyvnil prevrat samotných Slovákov. A – možno nie náhodou – vyzdvihovali skôr negatívne dôsledky prevratu. Podľa Szvatkóa príliv Čechov po vzniku Československa mal u Slovákov za následok akési stiahnutie sa, obrat k náboženstvu, dokonca akýsi návrat k feudalizmu. Podľa Sándora Vájloka²² sa po roku 1918 slovenská spoločnosť vyvíjala dvoma smermi: starí sa aj naďalej pridržiavali maďarského životného štýlu, napriek tomu, že ich za to mnohí kritizovali, takže sa ani neodvažovali rozprávať bez zábran po maďarsky. Mladí však, ktorých Vájlok nazýval novými Slovákami, podľahli vplyvu štátnej ideológie československého štátu a očierňovaniu Maďarov zo strany Čechov. Pre nich úlohu Budapešti prevzala Praha.²³

Obraz Maďarov (minimálne tých, ktorí žili v Maďarsku) o Slovákoch sa ani po roku 1918 zásadne nezmenil, aj naďalej sa na nich dívali ako na mladšieho súrodenca, ktorý nevie samostatne žiť a potrebuje staršieho, ktorý sa o neho postará. Z hľadiska tohto chápania sa roku 1918 stalo len toľko, že Česi dostali Slovákov pod svoj vplyv násilím a proti ich vôli. Ak sa však uskutoční revízia, opäť sa vraj nastolí starý poriadok a malý slovenský braček sa s radosťou vráti do rámca svätoštefanského Maďarska. Aj preto na mnohých doľahlo sklamanie z toho – čo nechceli zbadat', hoci to mohli už skôr – keď sa roku 1938 naplno ukázalo, že nielen slovenská politická reprezentácia, ale aj prevažná časť slovenského obyvateľstva odmietla Maďarsko ako alternatívu.²⁴

Tento istý problém však príslušníci maďarskej inteligencie žijúcej na Slovensku vnímali diferencovanejšie, pretože videli rýchly rozvoj slovenskej spoločnosti po roku 1918 a cítili významný nárast národného povedomia Slovákov. Je pravdou, že niektorí – najmä tí, ktorí podľahli revizionistickým náladám vystupňovaným po prvej viedenskej arbitráži – aj naďalej živilí spomínaný tradičný obraz. Napríklad István Borsody²⁵ poznamenal: *„Slováci vedia, že ich je málo a vzhľadom na hospodárske danosti zeme, na ktorej žijú, nemôžu žiť úplne samostatne a nezávisle. Vedia aj to, že podľa zákonov prírody vyvíja najväčšiu príťažlivosť voči Slovákom*

²² Sándor Vájlok (1923 Diakovce – 1991, Budapešť) – kritik, kultúrny historik. Od študentských čias publikoval kritiky a v medzivojnovom období bol jedným z významných kritikov maďarskej literatúry na Slovensku. V rokoch 1939 – 1940 vyučoval na slovenskom gymnáziu v Košiciach maďarčinu a slovenčinu, v rokoch 1940 – 1948 pracoval na úrade predsedu maďarskej vlády v Budapešti a neskôr na ministerstve zahraničných vecí. Roku 1946 ako odborník na problematiku Maďarov na Slovensku sa zúčastnil na prácach parížskej maďarskej mierovej delegácie. Po roku 1948 pracoval ako úradník.

²³ VÁJLOK, Sándor. A felvidék nemzetiségei és a szellemi közeledés problémája. In *Felvidéki mártírok és hősök aranykönyve. Felvidéki irodalmi emlékkönyv*. Budapest : MEFHOSZ, 1940, s. 12.

²⁴ K tomu pozri bližšie: BYSTRICKÝ, Valerián – DEÁK, Ladislav. Od Mníchova k rozbitiu Česko-Slovenska. In ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (eds.). *Slovensko v Československu (1918 – 1939)*. Bratislava : Veda, 2004, s. 199-240.

²⁵ István Borsody (1911 Prešov – 2000, Boston) – novinár, historik. Od druhej polovice 30. rokov bol budapeštianskym spravodajcom *Prágai Magyar Hírlap*. Roku 1947 emigroval. V rokoch 1953 – 1977 prednášal na univerzite v Pittsburgu históriu. Ako novinár sa zaoberal problematikou maďarskej menšiny na Slovensku a možnosťami československo – maďarského vyrovnania.

*ich južný maďarský sused – nielen z hospodárskeho, ale aj z kultúrneho hľadiska.*²⁶

Iní však hodnotili zábery Slovákov reálnejšie a púšťali sa do polemík s takýmito názormi. Medzi nich patrila aj Lujza Esterházy,²⁷ ktorá v jednom zo svojich spisov opísala formou akejsi poučnej rozprávky fiktívny dialóg medzi dvoma mladými – jeden bol Maďar z Maďarska, druhý Maďar zo Slovenska.²⁸ V dialógu mladík z Maďarska prezentuje svoj názor, podľa ktorého Slováci ledva čakajú, aby ich oslobodili spod českej nadvlády a túžia po návrate do Maďarska. Jeho partner – maďarský mladík zo Slovenska – s tým však nesúhlasí a popiera tento názor. Lujza Esterházy k tomu dodáva, že bez toho, aby Maďari priznali svoje staré hriechy voči Slovákom a aby uskutočnili sociálne a spoločenské reformy, ktoré by urobili Maďarsko prítiahľivým, sú podobné predstavy len nebezpečnými ilúziami a sebaklamom.

O tom, ako videli skúmaní autori Slovákov, možno nájsť len málo pasáží v ich prácach. V nich prakticky bez výnimky nesledujú Slovákov samostatne, ale vždy vo vzájomnom vzťahu k Maďarom alebo k Čechom. Často sa v nich opakuje myšlienka, že Slováci majú v mnohom rovnaké vlastnosti ako Maďari, okrem iného sú aj nositeľmi rovnakých chýb. Podľa jedného spisu Szvatkóa z roku 1937: „Slováci odzrkadľujú mnoho chýb Maďarov, ale sú živší, ako sme my“.²⁹ Vlastnosťami, charakteristickými pre Maďarov, opisuje slovenskú inteligenciu aj Endre Kovács, čím ju zároveň vzdďaľuje od Čechov: „Slovenská inteligencia je neskrotnejšia, romantickjšia a individuálnejšia“, „mentálne rozdiely stavajú ostrý predel medzi Slovákov a Čechov“.³⁰

Peéry v jednom inom svojom spise taktiež prirovnáva Slovákov k Čechom a hodnotí ich nasledovne: „Väčšinu slovenskej inteligencie formoval mobilný, zručný, osvietený životný štýl a tradícia, uznávajúci silu vedecko – technického rozvoja, ktorý bol svetácky, vidiecky a na rozdiel od Čechov v podstate patriarchálny, poľnohospodársko – pastiersky a maloremeselnický.“³¹

²⁶BORSODY, István. *A visszatért Felvidék adattára*. Budapest : Rákóczi, 1939, s. 299.

²⁷ Lujza Esterházy (1895 Veľké Zálužie – 1966 Paríž) – spisovateľka, osobnosť verejného života. Študovala sociológiu, filozofiu a teológiu. Od začiatku 30. rokov sa aktívne zúčastňovala aktív v katolíckych hnutiach Maďarov na Slovensku. Počas Slovenského štátu vychovávala deti svojho brata Jánosa Esterházyho, pritom sa zúčastňovala verejného života, dokonca zachraňovala prenasledovaných Židov. Na začiatku roku 1945 sa pokúsila dosiahnuť, aby úrady oslobodili jej brata. V lete 1946 ušla do Paríža, kde pomáhala v práci maďarskej mierovej delegácie.

²⁸ ESTERHÁZY, Lujza. A szlovák-magyar jóviszony lélektani akadályai és azok áthidalása. In *Új Élet*, 1939, roč. 8, s. 256.

²⁹ SZVATKÓ, Pál. Új szellem Szlovenszón. In SZVATKÓ A változás élménye 1994, s. 201.

³⁰ KOVÁCS 1981, s. 103.

³¹ PEÉRY 1994, s. 181.

Zhrnutie

Hoci je táto štúdia postavená na analýze relatívne malého množstva pramenného materiálu, sme presvedčení, že je možné vyvodit' niekoľko zásadných záverov:

- Skúmaných autorov – maďarských spisovateľov zo Slovenska – zaujímala v prvom rade ich vlastná komunita a „majoritným národom“ sa zaoberali relatívne málo;
- Z kvantitatívneho hľadiska sa nami analyzovaní autori zaoberajú v oveľa väčšej miere Čechmi, než Slovákmí;
- Rozdiely v zobrazovaní spočívajú nielen v kvantite, ale aj v miere detailnosti a komplexnosti;
- Obraz Čechov je u nich oveľa detailnejší resp. farebnejší a zachytáva oveľa širšiu škálu: možno v nej nájsť obraz českého človeka ako utláčateľa a kolonizátora, ale rovnako tak aj vzdelaného, demokraticky a európsky zmýšľajúceho českého občana;
- Na rozdiel od Čechov je vykreslenie Slovákov zo strany maďarských autorov málo diferencované, pohybuje sa na úzkej škále využívajúc schémy prevzaté z predtrianonského obdobia, pričom Slováci sú zobrazení väčšinou ako jednoduchý ľud.

Na záver by sme si mohli položiť a zodpovedať otázku, čo je príčinou vyššie uvedených rozdielov. Kvantitatívny rozdiel sa dá odôvodniť najmä tým, že pre maďarských autorov žijúcich na Slovensku boli Slováci ako téma menej zaujímaví než Česi, pretože Slovákov – a to sa dá vyčítať z viacerých prác – maďarskí autori poznali (alebo si to prinajmenšom mysleli); ďalším dôvodom bolo, že Slováci – podľa názoru nami analyzovaných autorov – sa v mnohých ohľadoch podobajú na Maďarov.

Na druhej strane, autormi analyzovaných prác boli maďarskí intelektuáli žijúci na Slovensku, ktorých zaujímali v prvom rade tiež intelektuáli, ich výkony a názory. A pre vyššie uvedených autorov boli českí intelektuáli známejší, než slovenskí. A nielen preto, lebo mali lepšiu reklamu a možno aj vykazovali väčšie výkony, ale pretože maďarská mládež študujúca v Prahe sa dostávala do kontaktu práve s ich prácami.

Aspoň do určitej miery je pravdivé aj tvrdenie, že Slovákov – voči ktorým prežívalo aj u vtedajšej maďarskej inteligencie určité, z rodiny a okolia prevzaté pohrdanie a podceňovanie – nepokladali na rozdiel od Čechov ani za partnerov, ani za súperov. Ak sa hovorilo o pozitívach československého štátu, slovenským Maďarom prišli na um Česi (napr. Masarykova múdrosť), ale rovnako to bolo aj vtedy, keď bola reč o negatívnom postoji československého štátu voči menšinám. V tom prípade boli vinníkmi zase Česi. Všimla si to aj Lujza Esterházy, ktorá v tejto súvislosti napísala: *„Pretože nielen Česi, ale aj Slováci sa dopustili chýb voči menšinovému Maďarstvu, a to je fakt, ktorý – na počudovanie – si rovnako málo všimla verejná mienka v Maďarsku, ako aj druhý fakt, že voľakedy sa Maďari dopúšťali chýb voči Slovákom.“*³²

³² ESTERHÁZY 1939, s. 257.

To, že Lujza Esterházy, ktorú ešte na začiatku 20. rokov odsúdili za iredentistickú činnosť, dospela na konci 30. rokov k takémuto názoru, nebolo len v dôsledku jej individuálneho prerozu, ale bolo to charakteristické pre celú generáciu maďarských intelektuálov žijúcich na Slovensku. Vztáhuje sa to na celú túto generáciu, ktorá bola oveľa otvorenejšia voči československej realite, než príslušníci starších generácií. Ich spoločným osudom sa predsa stalo, že po roku 1945 sa buď už nemohli vrátiť späť do Československa, alebo v priebehu jedného-dvoch rokov museli krajinu opustiť. Tak smrť dostihla každého z nich ďaleko od rodnej krajiny.³³ A to nebolo len ich osobnou tragédiou, ale aj tragickým momentom maďarsko – slovenského zblížovania.

Cituj:

SIMON, Attila. Menšinové stereotypy. Obraz Čechov a Slovákov v prácach maďarských autorov zo Slovenska v medzivojnovom období. In *Forum Historiae*, 2012, roč. 6, č. 2. ISSN 1337-6861.
http://www.forumhistoriae.sk/FH2_2012/texty_2_2012/simon.pdf

...

Doc. Attila Simon, PhD. je vedúcim Katedry histórie na Univerzite Jánoša Selyeho v Komárne. Špecializuje sa na dejiny prvej Československej republiky a dejiny maďarskej menšiny na Slovensku. Okrem početných štúdií publikoval monografie *Küzdelem a városért. Pozsony és a pozsonyi magyarok 1938 – 1939-ben.* (Pozsony : Kalligram, 2011), *Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban.* (Somorja : Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2010), *Telepesek és telepésfalvak Dél-Szlovákiában a két világháború között* (Somorja : Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008).

³³ Traja zomreli v Budapešti, po jednom v Stuttgarte, Mníchove, Paríži a Bostone.